

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019). Спеціальність – 281. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 6.

DOI: 10.32702/2307-2156.2022.6.12

УДК: 338.2

В. Б. Романченко,

аспірант, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-3088-9280

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВИ ДОБРОБУТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО (НАДЗВИЧАЙНОГО) СТАНУ

V. Romanchenko,

Postgraduate student, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIO-ECONOMIC MODEL OF THE WELFARE STATE DURING MARTIAL LAW OR EMERGENCY STATE

У статті проаналізовано функціонування соціально-економічної моделі держави під час воєнного (надзвичайного) стану. Показана раптова (незапланована) зміна пріоритетів держави з забезпечення суспільних благ, пов'язаних із добробутом громадян, на суспільне благо, що умовно називається «національна безпека». Продемонстровані наслідки таких змін для функціонування соціально-економічної моделі. Обґрунтовано, що на період воєнного (надзвичайного) стану відбувається перехід соціально-економічної моделі держави в особливий режим функціонування,

який має багато спільних рис з моделлю держави розвитку, в той час як соціальна роль держави зводиться переважно до захисної функції. Аргументована необхідність збереження інституцій моделі держави добробуту. Висвітлено роль інститутів самоорганізації суспільства під час воєнного (надзвичайного) стану. Наведений матеріал підкріплено фактами та досвідом дій влади України під час воєнного стану (з 24.02.2022).

The article analyzes the functioning of the socio-economic model of the state during martial law or the state of emergency. It was shown sudden and unplanned changes in the government's priorities from focused on public goods, related to the well-being of citizens, to the public good, tentatively called "national security". There is a reduction in funding for the needs of socio-economic development of the country and the welfare of citizens due to the need to significantly increase spending on national security.

It was justified that during the martial law (or the state of emergency) the socio-economic model of the state is transferred to a special mode of operation, which has many features in common with the model of the developmental state. It was also shown that in such conditions the social role of the state is reduced to a protective function, but retains its importance in ensuring the well-being of citizens.

During the martial law the government is focusing on maintaining the well-being of the citizens, supporting economic activity and social protection of vulnerable people by such measures: providing additional social assistance for citizens; supporting economic activity of enterprises, evacuation strategically important enterprises; evacuation of citizens to safe regions of the country, providing temporary shelter or housing, introducing a moratorium on price increases or regulating prices for basic necessities; creates additional benefits for different categories of citizens; provide the functioning of various social services and services, even in limited form (education, health care, social care, environmental control); provides some free services such as public transport, administrative services. It is argued the necessity of preserving the institutions of the welfare state model (in particular, the system of education, medical care and social protection).

The role of institutions of self-organization of citizens as subjects of social policy during martial law (emergency) is highlighted.

The article is supported by the facts and experience of the Ukrainian authorities during martial law (from 24.02.2022).

Ключові слова: *соціально-економічна модель, держава добробуту, воєнний стан, соціальний захист, суспільні блага, інститути самоорганізації суспільства.*

Keywords: *socio-economic model, welfare state, martial law, social protection, public good, institutions of self-organization of citizens.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливості воєнного (надзвичайного) стану вимагають від держави зосереджувати увагу на вирішення критичних та термінових задач: забезпечення національної безпеки, захист територіальної цілісності та суверенітету держави, відбиття збройної агресії та подолання руйнівних наслідків бойових дій, усунення наслідків аварій та катастроф тощо. За таких умов держава вимушена змінювати пріоритети та перерозподіляти доступні ресурси на вирішення цих першочергових задач, тому цілі соціально-економічного розвитку відходять на другий план. Це відображається на функціонуванні соціально-економічної моделі держави та зміну принципів її функціонування. Повністю ігнорувати соціально-економічний стан неможливо, адже він обумовлює перспективу держави у майбутньому та потребує заходів щодо збереження потенціалу країни. Таким чином відбувається раптовий (незапланований) перехід соціально-економічної моделі, яка застосовувалась у «мирний час», в особливий режим функціонування.

Подібну зміну пріоритетів влади можна спостерігати з 24 лютого 2022 року під час відбиття збройної агресії РФ та захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Отриманий досвід дозволяє здійснити аналіз окремих заходів уряду щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та зміну функціонування окремих механізмів держави добробуту в умовах ведення війни та під час інших надзвичайних ситуацій. Особливої уваги заслуговують дії уряду, які спрямовані на можливість

відновити функціонування попередньої соціально-економічної моделі «мирного часу» або ймовірний перехід на нову соціально-економічну модель після завершення особливого періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі переважна більшість досліджень в контексті війни та соціально-економічної політики присвячена становленню «нової» соціальної політики та моделі держави добробуту після завершення періоду світових війн (1914-1950). Зокрема, аналізується виникнення передумов масштабної та ефективної соціальної політики, в якій економічний розвиток взаємопов'язаний із високим рівнем добробуту громадян, що гарантується державою та стає ціллю функціонування її інституцій. Дослідники розглядали світові війни як «стимулятори» становлення моделі держави добробуту. Іншим напрямком досліджень був аналіз соціальної політики різних держав під час другої світової війни.

Класичним дослідженням взаємозв'язку між війною та добробутом є есе Р.Тітмуса про вплив Другої світової війни на британську соціальну політику [1]. Подальші вивчення цього взаємозв'язку як правило йшли вже у фарватері підходу Тітмуса і розширювалися за рахунок аналізу більшої кількості даних. Зокрема, можна виділити роботи Г. Обінгера, К. Петерсена і П. Старке [2], Е.Райдегельда [3], Г. Обінгера, К. Шмітта і Л. Зелькопф [4], П. Адамса [5].

Більшість подібних досліджень вказують на те, що величезні втрати світових війн призвели до введення нових податків і масового підвищення існуючих податків. Ці нові джерела надходжень були необхідні не тільки для фінансування загальних військових зусиль і військового боргу, але й створювали основу для фінансування програм соціального забезпечення, таких як страхування на випадок безробіття, сімейну допомогу та інші схеми соціального забезпечення, які були запроваджені для задоволення величезних соціальних потреб, викликаних наслідками війни. На додаток до політичних нововведень і реформ соціального забезпечення, обидві світові війни сприяли централізації уряду та інституційним нововведенням, зокрема заснуванню міністерств соціальної політики та інших центральних органів влади, що опікувалися благополуччям громадян.

Дж. Кауфман [6] аналізує дані соціальних видатків держави чотирьох держав (Британія, Франція, Японія, Швеція) впродовж 1870-1970 років, щоб визначити типи змін, що відбулися в результаті війни. На підставі аналізу видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальну допомогу автор робить висновок, що війна змінює шаблонні соціальні видатки уряду та є специфічним каталізатором соціальних змін.

Цікавим є досвід Ізраїлю, як країни, що постійно перебуває у стані готовності до військової агресії чи терористичної загрози. Але з урахуванням того факту, що країна безперервно, з самого початку свого існування знаходиться у воєнному стані або у стані постійної підготовки до війни [7], функціонування інституцій моделі держави добробуту вже інтегровані в режим «виняткових обставин», а мета цієї статті дослідити ситуацію раптового і незапланованого переходу у нову соціально-економічну реальність.

Таким чином, останні дослідження та публікації щодо зазначеного контексту зводяться до аналізу ситуації, коли лише відбувалось активне запровадження масштабної соціальної політики на рівні всієї країни та формування сучасних рис моделі держави добробуту. В свою чергу, з моменту становлення моделі держави добробуту як провідної сучасної соціально-економічної моделі у країнах, що використовували цю модель (переважно країни Європи), не було випадків воєнного або надзвичайного стану, під час якого впродовж тривалого часу соціально-економічна модель знаходилась в особливому режимі функціонування. Ця обставина вказує на актуальність досліджень за цією темою.

Метою статті є встановлення особливостей функціонування соціально-економічної моделі держави добробуту під час воєнного (надзвичайного) стану на прикладі подій в Україні під час відбиття збройної агресії РФ. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Визначити зміни пріоритетів щодо соціально-економічних цілей держави під час воєнного (надзвичайного) стану;
2. Виявити особливості функціонування соціально-економічної моделі під час воєнного (надзвичайного) стану;

3. Обґрунтувати доцільність збереження інституцій соціально-економічної моделі «мирного часу» або потребу в їх трансформаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під час дослідження змін у функціонуванні соціально-економічної моделі під час воєнного чи надзвичайного стану в якості передумов розглядається ситуація, коли критична ситуація (відбиття раптової військової агресії, техногенна або природна катастрофа загальнодержавного масштабу, епідемія тощо) виникла несподівано. Особливості такої ситуації полягають в тому, що держава інституційно не готувалася до можливого особливого періоду функціонування соціально-економічної моделі. Це обумовлює раптовість (незапланованість) переходу до нового стану та потребу у швидких державо-управлінських рішеннях за мінімально доступною кількістю інформації для прийняття цих рішень. З початком війни, масштабної катастрофи або виникнення інших причин для введення воєнного або надзвичайного стану відбувається різкий перерозподіл уваги та ресурсів держави на вирішення першочергових задач. Порядок денний центральних органів державної влади складається переважно з питань, які мають відношення до критичної загрози, що виникла, та боротьби з її наслідками. Зокрема, під час воєнного стану, введення якого пов'язано із відбиттям збройної агресії іншої країни, відбувається суттєве збільшення ресурсного забезпечення на потреби збройних сил та сектору національної безпеки:

- збільшуються видатки на забезпечення діяльності військовий підрозділів;

- відбувається збільшення державного оборонного замовлення та закупівля понаднормово різних видів озброєння та військової техніки, фінансування ремонту та виготовлення нової військової техніки (це відбувається переважно за спрощеною процедурою);

- відбувається збільшення фінансування структур, які мають дотичне (але вагоме) значення для забезпечення національної безпеки: структури служб надзвичайних ситуацій, ургентна медицина, залізниця тощо;

- відповідні підрозділи та структури отримують пріоритетне значення по забезпеченню деякими критично-важливими товарами та послугами: пальне, ліки, їжа тощо;

- відбувається на законодавчому рівні спрощення процедури забезпечення потреб збройних сил та сектору національної безпеки, зменшується кількість бюрократичних вимог тощо.

Як приклад змін пріоритетів держави можна проаналізувати дії влади України з моменту відбиття збройної агресії РФ та захисту суверенітету та територіальної цілісності України.

За оцінкою автора, видатки для сектору національної безпеки та оборони збільшено у 2,4 рази. Додаткове фінансування потреб сектору національної безпеки та оборони здійснюється переважно коштами резервного фонду. За оцінкою автора, на ці потреби виділено 255,1 млрд грн. У порядку денному органів влади з'являються питання щодо спрощення процедури забезпечення потреб збройних сил та сектору національної безпеки. Перерозподіл ресурсів відбувається за рахунок інших галузей та сфер. Зокрема, уряд України перерозподілив 73,33 млрд грн із державного бюджету на військові потреби за рахунок скорочення інших видатків. Такий перерозподіл негативно впливає на функціонування механізмів моделі держави добробуту та відображається на зниженні добробуту громадян.

Окрім скорочення фінансування соціально-економічного розвитку країни, ситуація загострюється через руйнівні наслідки самої критичної ситуації: людські жертви, руйнування житла, соціальної та транспортної інфраструктури, зупинка діяльності економічних суб'єктів та зростання рівня безробіття, втрата доходів населення та доступу до заощаджень, проблеми з доступом населення до різних сервісів (освіта, медицина, адмінпослуги тощо) та товарів першої необхідності, міграція громадян у більш безпечні регіони або навіть за кордон, тимчасове розділення сімей, обмеження громадянських прав тощо. Очевидно, що наведений перелік соціальних наслідків, описаних вище, не є (і не може бути) вичерпним, враховуючи, що в складному суспільстві завжди існує безліч взаємодій і взаємозалежностей між різними проблемами та процесами. Тим більше, що йдеться про наслідки, які спостерігаються в короткостроковій перспективі, а довгострокові наслідки війни або надзвичайної ситуації будуть проявлятися згодом, не одразу, що ускладнює аналіз соціально-економічного розвитку країни у прогнозованій

перспективі. Як показує практика, найбільш довготривалий та такий, що важко піддається аналізу, вплив війни на добробут населення проявляється у ментально-психічних наслідках [8]. Суттєвих змін зазнає структура суспільства та відбувається руйнування сталих соціальних зв'язків.

Досвід подій в Україні демонструє деякі «миттєві» наслідки війни для населення. Результати опитування [9], проведеного в квітні 2022 р., свідчать, що: 39% з тих, хто мав роботу до війни, досі не мають роботи (у березні було 53%); 20% дорослого населення зазначили, що їм довелося змінити місце проживання (цей показник ставий з середини березня). У свою чергу, березневе опитування [10] виявило, що економічне становище внаслідок війни не змінилося лише у 18% громадян, у 52% значно погіршилося, у 28% скоріше погіршилося; 44% українцям довелося тимчасово розділитися зі своєю сім'єю.

Згідно зі звітом [11], з початку російської агресії в Україні було втрачено 4,8 мільйона робочих місць, що складає приблизно 30% від зайнятого населення на початок війни. Приблизно 5,23 млн біженців та вимушено переміщених осіб з України переїхали до сусідніх країн. За оцінками МОП, приблизно 1,2 млн від загальної кількості біженців працювали до агресії. Дві третини з них мають вищу освіту, а 49% працювали за висококваліфікованими професіями. Більшість біженців – жінки з дітьми. До 9 травня приблизно 6 млн. українців через війну виїхали за кордон [12].

З урахуванням того, що «національна безпека» - це суспільне благо, так саме як і суспільними благами є ті питання та проблеми, які є у центрі уваги моделі держави добробуту, то можна стверджувати, що під час воєнного (надзвичайного) стану суспільне благо «національна безпека» має пріоритетне значення і часто ігнорує інші суспільні блага, які напряду пов'язані із добробутом громадян. Як приклад можна навести ситуацію, коли з метою зупинити просування військ агресора та створити додаткові перешкоди для ворога на лінії оборони Києва 26 лютого 2022 р. були підірвані дамби річки Ірпінь біля с. Козаровичі та с. Демидів. Розлив річки унеможливив просування російських військ далі на Київ, але затопив будинки мешканців прилеглих сіл. Подібна самопожертва громади чітко демонструє, що у цій ситуації пріоритет національної безпеки був значно вищим за добробут громадян.

Можна простежити й інші приклади: умисний підлив мостів, мінування території, використання житлової інфраструктури для ведення бойових дій, ігнорування потреб громад та територій тощо.

Але вважати, що під час воєнного (надзвичайного) стану уряди ігнорують соціально-економічні проблеми держави й громадян, було б помилкою. Держава не може не помічати ці виклики, оскільки: вона зацікавлена у збереженні соціально-політичного потенціалу країни та її перспектив після завершення дії воєнного (надзвичайного) стану; підтримка населення та вирішення проблем соціально-економічного характеру допомагає легше впоратись з труднощами та наслідками воєнного (надзвичайного) стану: зменшення соціальної напруги в суспільстві та підтримка згуртованості.

Іншими словами, якщо зміни соціально-економічного характеру відбуваються досить швидко та непередбачувано, то до них важко адаптуватись більшій частині населення, і це є підставою для державного втручання. Адже окрім інституту держави не має жодного суб'єкту, який би міг виступати гарантом соціального захисту для своїх громадян; лише держава здатна дозволити собі таку «неефективну» діяльність як забезпечення добробуту населення [13].

З метою вирішення соціально-економічних проблем, які виникли під час воєнного (надзвичайного) стану, та збереження соціально-економічного потенціалу країни уряд вживає необхідні заходи, виходячи з наявних можливостей, ресурсів і пріоритетів. Серед таких заходів в Україні автор виокремлює¹:

1) надання додаткової соціальної допомоги громадянам, які втратили можливості доходу або опинились у складному матеріальному положенні через причини воєнного стану або надзвичайної ситуації;

2) підтримку економічної активності підприємств, скорочення податків, евакуація стратегічно-важливих підприємств, надання фінансової допомоги роботодавцям, що створюють нові робочі місця;

¹ Наведений перелік не є вичерпний та динамічну оновлюється у зв'язку зі змінами у ході бойових дій та загальній ситуації в країні

3) проведення евакуації громадян у безпечні регіони країни та забезпечення тимчасовим притулком або житлом;

4) запровадження мораторію на підвищення цін або регулювання цін для населення на товари першої необхідності;

5) надання додаткових пільг і субсидій для найбільш вразливих категорій громадян;

6) забезпечення функціонування різних соціальних сервісів і служб навіть в обмеженому вигляді: освіта, медична допомога, соціальний догляд, екологічний контроль тощо;

7) дозволи відтермінувати оплату окремих послуг або фінансових зобов'язань громадян;

8) надання окремих безкоштовних сервісів (проїзд у громадському транспорті, адміністративні послуги).

Аналіз заходів уряду у соціально-економічній сфері за умов воєнного або надзвичайного стану вказує, що виконання соціальної ролі держави зводиться переважно до захисної функції, яка ставить за мету утримувати рівень добробуту населення та зберегти соціально-економічний потенціал країни. Під час воєнного (надзвичайного) стану соціальні інвестиції у населення мінімізуються до граничного значення, що дозволяє лише зберігати соціальну інфраструктуру. Саме з метою збереження соціальної інфраструктури та відновлення належного функціонування соціально-економічної моделі «мирного часу» органи влади різних рівнів намагаються забезпечити функціонування різних соціальних сервісів і служб навіть в обмеженому вигляді: освіта, медична допомога, соціальний догляд, екологічний контроль. Збереження системи соціального захисту населення та базисних інститутів держави добробуту обумовлено тим, що по завершенню воєнного чи надзвичайного стану у країні через ймовірний високий рівень руйнувань інфраструктури та економічних об'єктів, житлового фонду, безробіття, виникне величезний попит на соціальну допомогу та розширення існуючих схем соціального забезпечення. Без наявного базису інституцій держави добробуту державний апарат може захлинутись від нового

різкого зсуву у забезпеченні суспільних благ, що на пряму пов'язані із добробутом громадян.

По-перше, це забезпечення функціонування сервісів соціальної допомоги та соціального захисту. Мова йде не лише про реалізацію захисної функції держави у соціальній політиці, але й роботу системи надання соціальних послуг в цілому та збереження її функціональної бази. Із перших днів воєнного стану роботу соціальних сервісів було переведено в «особливий» режим функціонування. Особливої уваги було приділено виплатам пенсій та отриманню соціальної допомоги.

Окрім соціального захисту базовими інституціями для моделі держави добробуту вважаються доступ до освіти та доступ до охорони здоров'я, адже це суспільні блага, що мають визначний вплив на добробут громадян. Тому під час виникнення критичної загрози та зсуву ресурсів держави на вирішення невідкладних завдань, вважається за доцільне підтримувати (нехай і не в повному обсязі) роботу цих інституцій з метою запобігання їх деградації, руйнування або знищення.

Зокрема, функціонування системи освіти вимагає безперервності та здійснюється навіть в умовах настання кризи та вимушеного переселення громадян. Як показує досвід України, під час війни здійснювались всі необхідні заходи щодо збереження освітньої інфраструктури та продовження освітнього процесу, в тому числі: організація дистанційного навчання, зарахування до освітніх заходів учнів, що були евакуйовані або переїхали під час війни, евакуація освітніх закладів та навчальних центрів, спрощено процес атестації тощо. У перший день війни Міністерство освіти та науки України поставило задачу «забезпечити надання освітніх послуг у встановлених обсягах, відповідно до визначених освітніх програм і планів, а також здатності швидкого відновлення освітнього процесу» [14]. І хоча через стрімкий розвиток бойових дій процес навчання був зупинений (особливо у регіонах, де відбувались бойові дії), з середини березня почало відновлюватися навчання там, де це дозволяла безпекова ситуація (з 14 березня 2022 року було відновлення навчання у 13 областях в Україні). З метою оперативної роботи Міністерства освіти та науки України у період воєнного часу в перший день війни був створений Ситуативний центр. Скорочення

бюджету Міністерства освіти та науки України майже не вплинуло на наміри державної влади зберегти освітню інфраструктуру та продовжувати освітній процес.

Схожі тенденції можна спостерігати й у сфері охорони здоров'я з уточненням, що охорона здоров'я – це галузь, яка безпосередньо задіяна у вирішенні комплексу проблемних питань, які виникають під час воєнної або надзвичайної ситуації. Як правило під час кризових подій особлива увага зосереджується на роботі ургентної (термінової) допомоги населенню, військовим, ліквідаторам аварії тощо. З точки зору функціонування інститутів держави добробуту необхідно аналізувати процес надання медичних послуг (не термінових) під час воєнного або надзвичайного стану: чи зберігається можливість населення отримувати медичну допомогу та медичні послуги? Та чи здійснюються заходи щодо збереження медичної інфраструктури? Ці дві складові можна виокремити і в Україні. За оцінкою автора, після 23 лютого 2022 р. МОЗ зосередився на забезпеченні функціонування всієї галузі охорони здоров'я як єдиного «суспільного блага», а також вирішені термінових задач, пов'язаних із підготовкою закладів охорони здоров'я, наданням допомоги військовослужбовцям, приведенням підсистеми медичного захисту у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період.

Можна стверджувати, що під час воєнного (надзвичайного) стану соціально-економічна модель держави наближаться за своїми рисами до моделі держави розвитку. За такої моделі здійснюються активні заходи втручання та контролю держави у соціально-економічну політику з метою утримати макроекономічну ситуацію в країні та стимулювати процес виробництва й економічний розвиток [15]. Окремі дослідники виділяють окремий тип державної політики під назвою «мілітарне кейнсiанство», під чим розуміють взаємозв'язок прискорення економічного розвитку та збільшення державних витрат на військові цілі та заходи безпеки [16]. І хоча мультиплікатор від військових витрат значно нижчий, ніж від класичних «суспільних витрат», про які говорять прихильники кейнсiанства, але збільшення державного оборонного замовлення, збільшення витрат на закупівлю нової техніки (не лише військової), будівельно-ремонтних матеріалів тощо мають позитивні наслідки для економічного розвитку.

Необхідно зазначити, що у зв'язку з пріоритетністю зусиль держави в умовах воєнного або надзвичайного стану, виконання усіх соціальних зобов'язань уряду обмежено наявними ресурсами та можливостями. Будь-яка країна не здатна повністю забезпечувати впродовж тривалого періоду заходи по підтримці добробуту населення у кризовий період. Обмеженість ресурсів та їх вичерпність вимагає від уряду або шукати можливості для їх відновлення (підвищення податків, випуск державних (військових) облігацій, отримання позик від іноземних партнерів), або скорочувати програми соціальної допомоги та підтримки. Через це суттєво збільшується роль інститутів самоорганізації громадян (волонтерських та громадських організацій), які доповнюють, а іноді й повністю замінюють роль держави у соціально-економічній політиці. Зокрема, досвід подій в Україні під час воєнного стану вказує, що волонтери, громадські організації та пересічні громадяни з самого початку війни активно приймали участь в евакуації населення, розселенні ВПО, організації гуманітарної допомоги. Це відображалось як в безпосередній участі громадян у перелічених процесах (надання власного транспорту для евакуації, надання власних приміщень ВПО, збір та передача гуманітарної допомоги, приготування їжі для евакуйованих), фінансовій допомозі, так і в інформаційній підтримці цих заходів.

Такий «перерозподіл обов'язків» від держави до інститутів громадянського суспільства супроводжується підтримкою та заохоченням діяльності волонтерських та благодійних організацій з боку держави та місцевої влади. Зокрема, у березні 2022 року під час воєнного стану в Україні створено офіційну платформу для об'єднання волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги в час війни - «СпівДія» (spivdiia.org.ua). Ця платформа не є єдиною, і не обов'язково, щоб подібні платформи координувалися з боку органів центральної або місцевої влади. Наприклад, платформа «Взаємодія» (viyna.net), яка є «каталогом» запитів допомоги Україні, армії та цивільним в одному місці.

Формально волонтерською діяльністю в Україні опікується Національна соціальна сервісна служба України. Але відстежити орієнтовний об'єм та масштаб допомоги у вирішенні соціальних проблем населення у період кризового стану дуже складно, якщо взагалі можливо, адже кількість волонтерських, благодійних,

громадських організацій різних рівнів та звичайних громадян, які залучені до такої роботи, важко відслідковувати. Через це інформація про допомогу населенню від інститутів громадянського суспільства під час воєнного стану розпорошена по різних джерелах та важко систематизується. Різноманітні види і напрями діяльності, способи і форми збирання коштів та підвищення громадянської відповідальності населення, регіональні волонтерські осередки, залучення волонтерів до активної співпраці з державними органами – всі ці та багато інших питань можуть стати темами окремих досліджень [17, с.277].

Окрім цього, бізнес-середовище також не стоїть осторонь від соціальних проблем співгромадян, які виникли через події воєнного (надзвичайного) стану. Як показує досвід України, під час викликів багато приватних компаній, які за мету своєї діяльності ставили отримання прибутку, проявили солідарність та соціальну відповідальність. Зокрема, надавались безоплатні послуги у сфері зв'язку, логістики та перевезення, пошти, охорони здоров'я, освітні сервіси тощо. Окрім цього, банківський сектор України надав пільговий період для українців по оплаті кредитних зобов'язань [18]. Така поведінка бізнес-спільноти говорить про готовність підприємців долучатись до волонтерської діяльності щодо соціальних викликів у країні.

З іншого боку, стрімкий розвиток волонтерського руху в Україні та інших інститутів громадянського суспільства вказує на один з сучасних трендів трансформації механізмів та інструментів моделі держави добробуту: залучення нових акторів соціальної політики (інститути самоорганізації громадян виступають в ролі суб'єктів соціальної політики, партнерів держави у формуванні та здійсненні соціальної політики) [19]. Згуртованість суспільства під час критичних викликів вказує на готовність громадян до переходу до нового «суспільного договору», який є основою для нової соціально-економічної моделі.

Як показує досвід Другої світової війни, війна та її наслідки, які призводять до зміни функціонування попередньої соціально-економічної моделі, призводять до заміни попередньої моделі. Виклики та нещастя, які охопили одразу все суспільство, вимагає від громадян згуртованості та пошуку нового (нехай й не офіційного) компромісу щодо суспільного договору і щодо розподілу нових соціальних

зобов'язань, і щодо нового переліку суспільних благ та умов їх надання й фінансування. Зокрема, більшість досліджень вказує, що друга світова війна не просто допомогла створити державу добробуту, а й сформувала її природу [20]. За цих умов перемога у війні для України може бути зручним моментом для переходу до сучасної моделі держави добробуту.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Під час воєнного (надзвичайного) стану пріоритети щодо соціально-економічних цілей держав змінюються. Відбувається раптовий (незапланований) перехід соціально-економічної моделі держави в особливий режим функціонування, який має багато спільних рис з моделлю держави розвитку.

2. Особливостями функціонування соціально-економічної моделі держави добробуту під час воєнного (надзвичайного) стану є:

а) суспільне благо «національна безпека» має пріоритетне значення і часто ігнорує інші суспільні блага, які напряму пов'язані з добробутом громадян;

б) суттєве скорочення або відмова фінансування багатьох із суспільних благ через обмеженість ресурсів держави у період війни або надзвичайного стану;

в) намагання держави утримувати рівень добробуту населення та зберігати соціально-економічний потенціал країни, незважаючи на пріоритетність цілей забезпечення національної безпеки та захисту населення;

г) здійснення заходів щодо збереження ключових інститутів держави добробуту щодо освіти, соціального захисту та медичної допомоги тощо з урахуванням можливостей держави;

г) з урахуванням можливостей держави здійснюються заходи по збереженню ключових інститутів держави добробуту щодо освіти, соціального захисту та медичної допомоги тощо.

д) суттєве збільшення ролі інститутів самоорганізації громадян (волонтерських та громадських організацій) у функціонуванні держави добробуту під час воєнного (надзвичайного) стану.

3. У державах добробуту під час воєнного (надзвичайного) стану здійснюються заходи щодо забезпечення можливостей держави після завершення військових дій та надзвичайного стану відновити належне функціонування соціально-економічної моделі, яка застосовувалась у «довоєнний час» або перейти до нової моделі, використання якої є більш доцільним. Виклики та нещастя, які охопили одразу все суспільство, вимагає від громадян згуртованості та пошуку нового компромісу як щодо розподілу нових соціальних зобов'язань, так і щодо нового переліку суспільних благ та умов їх надання й фінансування. Це вказує на зручний момент переходу до нової, більш ефективної соціально-економічної моделі після завершення дії воєнного (надзвичайного) стану.

Подальші дослідження будуть зосереджені на дослідженні особливостей трансформації соціально-економічної моделі України після завершення війни та можливий перехід до нової соціально-економічної моделі.

Література

1. Titmuss, Richard War and Social Policy. *Essays on 'the Welfare State'*. London: George Allan and Unwin. 1958. p.75-87
2. Herbert Obinger, Klaus Petersen, Peter Starke Warfare & Welfare. Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries. Oxford: Oxford University Press. 2018. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198779599.001.0001> (дата звернення: 10.05.2022)
3. Reidegeld, E. Krieg und staatliche Sozialpolitik. *Leviathan*. 17(4). 1989 p.479–526. URL: <http://www.jstor.org/stable/23984257> (дата звернення: 10.05.2022)
4. Obinger, H., Schmitt, C., Seelkopf, L. Mass Warfare and the Development of the Modern Welfare State: An Analysis of the Western World, 1914–1950. *International Impacts on Social Policy. Global Dynamics of Social Policy.* / Nullmeier, F., González de Reufels, D., Obinger, H. Cham: Palgrave Macmillan. 2022. P.21-34. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86645-7_3 (дата звернення: 10.05.2022)
5. Adams, Paul "Social Policy and War," *The Journal of Sociology & Social Welfare*: Vol. 4: Iss. 8, Article 21. 1977. URL: <https://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol4/iss8/21> (дата звернення: 12.05.2022)
6. Joyce P. Kaufman The Social Consequences of War: the social development of four nations. *Armed Forces & Society*, vol. 9, no. 2. 1983. p. 245–264, URL: <http://www.jstor.org/stable/45304679> (дата звернення: 25.05.2022)

7. Shalev, M., & Gal, J. Bullets and benefits in the Israeli welfare state. *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*. Oxford: Oxford University Press. 2018. p. 393-425. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198779599.003.0014> (дата звернення: 12.05.2022)
8. Murthy, R. S., & Lakshminarayana, R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*. 5(1). 2006. p.25–30.
9. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine) Дев'яте загальнонаціональне опитування: соціально-економічні проблеми під час війни (26 квітня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html (дата звернення: 01.06.2022)
10. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine) Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни (19 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html (дата звернення: 01.06.2022)
11. ILO Brief The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. 11.05.2022 URL: https://www.ilo.org/europe/publications/WCMS_844295/lang--en/index.htm (дата звернення: 01.06.2022)
12. UNICEF. ECAR Humanitarian Situation Report No. 10 (Ukraine Refugees Response in Neighboring Countries), 11 May 2022 URL: <https://www.unicef.org/documents/ecar-humanitarian-situation-report-no-10-ukraine-refugees-response-neighboring> (дата звернення: 01.06.2022)
13. Чулицкая Т. Демонтаж государства всеобщего благосостояния. Палітычная сфера. 2005. № 4. С. 61-67.
14. Міністерство освіти та науки України. Роз'яснення МОН щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану від 24.02.2022 URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozyasnennya-shodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu> (дата звернення: 25.05.2022)
15. Романченко В. Б. Порівняльний аналіз сучасних соціально-економічних моделей держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19-20. с. 186-199.
16. Custers P. Military Keynesianism today: an innovative discourse. *Race & Class*. 2010. 51(4).p.79-94. doi:[10.1177/0306396810363049](https://doi.org/10.1177/0306396810363049)
17. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики/ Авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. 440 с.
18. Уляна Лебич. ПриватБанк, Ощадбанк та Монобанк змінюють умови: які пільги передбачені для українців. *Гроші Сьогодні*. URL:<https://economics.segodnya.ua/ua/economics/finance/privatbank-oshchadbank-i->

monobank-menyayet-usloviya-kakie-igoty-predusmotreny-dlya-ukraincev-1607070.html

(дата звернення: 03.06.2022)

19. Романченко В. Б. Сучасна соціально-економічна модель держави загального добробуту. *Public Administration and Management: modern scientific discussions* : Collective monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2020. 300 p. с. 224–240 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-13>

20. Edgerton, David. *War and the Development of the British Welfare State*. Oxford University Press, 2018. URL: <http://dx.doi.org/10.1093/oso/9780198779599.003.0008> (дата звернення: 25.05.2022)

21. John Modell, Timothy Haggerty *The Social Impact of War* *Annual Review of Sociology*. 1991. 17:1. p.205-224 URL: <https://doi.org/10.1146/annurev.so.17.080191.001225> (дата звернення: 03.06.2022)

References

1. Titmuss, R. (1958) “War and Social Policy”, *Essays on 'the Welfare State'*, George Allan and Unwin, London, pp.75-87

2. Obinger, H. Petersen, K. and Starke, P. (2018), "Warfare & Welfare. Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries", Oxford University Press, Oxford, UK, available at: <https://doi:10.1093/oso/9780198779599.001.0001> (Accessed 10 May 2022)

3. Reidegeld, E. (1989), “Krieg und staatliche Sozialpolitik“, *Leviathan*, no. 17(4), pp.479–526, available at: <http://www.jstor.org/stable/23984257> (Accessed 10 May 2022)

4. Obinger, H., Schmitt, C. and Seelkopf, L. (2022), “Mass Warfare and the Development of the Modern Welfare State: An Analysis of the Western World, 1914–1950”, *International Impacts on Social Policy. Global Dynamics of Social Policy*, Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland, pp.21-34, available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86645-7_3 (Accessed 10 May 2022)

5. Adams, P. (1977), "Social Policy and War", *The Journal of Sociology & Social Welfare*, Vol. 4, Iss. 8, Article 21, available at: <https://scholarworks.wmich.edu/jssw/vol4/iss8/21> (Accessed 10 May 2022)

6. Kaufman, J. P. (1983), “The Social Consequences of War: the social development of four nations”, *Armed Forces & Society*, vol. 9, no. 2, pp. 245–264, available at: <http://www.jstor.org/stable/45304679> (Accessed 25 May 2022)

7. Shalev, M. and Gal, J. (2018), “Bullets and benefits in the Israeli welfare state”, *Warfare and Welfare: Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*, Oxford University Press, Oxford, UK, pp. 393-425. available at: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198779599.003.0014> (Accessed 12 May 2022)

8. Murthy, R. S., and Lakshminarayana, R. (2006), “Mental health consequences of war: a brief review of research findings”, *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, vol. 5(1), pp.25–30.

9. Sociologichna grupa «Rejting» (2022), “The ninth nationwide poll: socio-economic problems during the war (April 26, 2022)”, available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_socialno-ekonomicheskie_problemy_vo_vremya_voyny_26_aprelya_2022.html (Accessed 1 June 2022)

10. Sociologichna grupa «Rejting» (2022), “The sixth national poll: adaptation of ukrainians to the war conditions (March 19th, 2022)”, available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html (Accessed 1 June 2022)

11. International Labour Organization (2022) “The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments”, available at: https://www.ilo.org/europe/publications/WCMS_844295/lang--en/index.htm (Accessed 1 June 2022)

12. UNICEF (2022), “ECAR Humanitarian Situation Report No. 10 (Ukraine Refugees Response in Neighboring Countries), 11 May 2022”, available at: <https://www.unicef.org/documents/ecar-humanitarian-situation-report-no-10-ukraine-refugees-response-neighboring> (Accessed 1 June 2022)

13. Chulitskaya, T. (2005), “Dismantling the welfare state”, *Palitychnaya sfera*, vol. 4, pp. 61-67.

14. The Ministry of Education and Science of Ukraine (2022), “Clarification of the Ministry of Education and Science of Ukraine regarding the working of educational institutions within the legal regime of martial law from 24.02.2022”, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozyasnennya-shodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu> (Accessed 25 May 2022)

15. Romanchenko, V. (2020), “Comparative analysis of modern socio-economic models of the state”, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 19-20, pp. 186–199.

16. Custers, P. (2010), “Military Keynesianism today: an innovative discourse”, *Race & Class*, vol. 51(4), pp.79-94, available at: [10.1177/0306396810363049](https://doi.org/10.1177/0306396810363049) (Accessed 21 May 2022)

17. Mihalchenko, M. I. Rafalsky, O. O. Shaygorodsky, Y. Z. Gorelov, M.E. and Kuchrenko, I. M. (2016) *Transformaciya politichnih institutiv Ukrayini: problemi teorii i praktiki* [Transformation of political institutions of Ukraine: problems of theory and practice], IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayini, Kyiv, Ukraine

18. Sogodni (2022), “PrivatBank, Oschadbank and Monobank are changing the conditions: what benefits are provided for Ukrainians”, available at: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/finance/privatbank-oshchadbank-i->

[monobank-menyat-usloviya-kakie-igoty-predusmotreny-dlya-ukraincev-1607070.html](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-13) (Accessed 3 June 2022)

19. Romanchenko, V. B. (2020), “Modern socio-economic model of welfare state”, Public Administration and Management: modern scientific discussions: Collective monograph, “Baltija Publishing”, Riga, Latvia, pp. 224–240, available at: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-13> (Accessed 19 May 2022)

20. Edgerton, D. (2018), War and the Development of the British Welfare State, Oxford University Press, Oxford, UK, available at: <http://dx.doi.org/10.1093/oso/9780198779599.003.0008> (Accessed 25 May 2022)

21. Modell, J. and Haggerty, T. (1991), “The Social Impact of War”, Annual Review of Sociology, vol. 17:1, pp. 205-224, available at: <https://doi.org/10.1146/annurev.so.17.080191.001225> (Accessed 3 June 2022)

Стаття надійшла до редакції 09.06.2022 р.